

Les golfes

Biblioteca i accés a la informació

Glòria Pérez-Salmerón

Bibliotecària-documentalista
Stichting IFLA Global Libraries Chair

Resum

Les biblioteques nacionals, a més de custodiar i difondre les col·leccions patrimonials d'un país, són en essència institucions culturals que faciliten l'accés a la informació, a l'educació i a la cultura per contribuir al desenvolupament sostenible de la societat. Les biblioteques passen un moment d'incertesa i els costa saber trobar la manera de respondre millor a les demandes d'informació de les comunitats a les quals serveixen, comunitats que configuren una societat global hiperconnectada¹ en què l'oferta informativa és de gran abast, distribuïda per múltiples canals públics i comercials a tota la població.

Aquest article vol desvelar els problemes que han d'encarar actualment les biblioteques per aconseguir la seva missió principal de garantir l'accés significatiu a la informació.

Introducció

La transició de la lectura en l'era digital està sent molt més llarga del que havíem imaginat fa trenta anys, quan vèiem les biblioteques del futur com a laboratoris tecnològics. Ens imaginàvem infraestructures plenes d'aparells dipositats en sales dins d'un ambient més aviat futurista. Aquell futur és ara el nostre present, i la tecnologia avança tan de pressa que aquells ferrosos aparells que abans configuraven el paradigma dels futuribles establiments bibliotecaris s'han fet ara tan lleugers i portables que els

duem a sobre. Tant és així que es pot dir obertament que avui dia portem **l'accés a la biblioteca a la butxaca.**

La previsió dels professionals bibliotecaris sobre el que seria una biblioteca al cap d'uns anys ha evolucionat de manera força diferent d'allò que pronosticava el guru **Nicholas Negroponte**, fundador i director del **MIT Media Lab**, un laboratori de disseny i nous mitjans de l'**Institut Tecnològic de Massachusetts (MIT)** a l'inici de la modernització de les biblioteques amb la informatització dels catàlegs. Negroponte **parlava del futur de les biblioteques sense biblioteques tangibles, res més lluny del que passa actualment.**

Seguint les tendències de Negroponte, alguns experts afirmaven amb certa vehemència que els espais bibliotecaris físics anirien desapareixent per donar pas als serveis en línia de les biblioteques virtuals, que oferirien una col·lecció majoritàriament digital.

Desaparèixer, el que es diu desaparèixer, no és el terme més adequat des del meu punt de vista. Sembla que, aleshores, alguns experts amb veu pròpia no van tenir en compte factors tan importants com els que realment condicionen l'oferta de les biblioteques en l'actualitat. Ara, més que mai, veiem que les biblioteques, també les nacionals, han de proporcionar un espai públic a la ciutadania. Han de ser l'àgora, la plaça pública per excel·lència per cobrir aspectes bàsics de les persones, com ho és la seva socialització. Això respon al sentit de pertinença i a la necessitat que tenim els éssers humans de compartir presencialment els nostres neguits i avenços amb altres persones. I, en conseqüència, aquesta necessitat social ens porta a mantenir i reforçar l'espai del comú, aquell espai físic que aglutina harmoniosament en el mateix edifici, d'una manera neutral, els diversos públics que componen la nostra societat.

¹ Tendència número 4 de l'IFLA Trend Report: "Las sociedades hiper conectadas se empoderarán y escucharán nuevas voces y grupos", <<http://trends.ifla.org/>> [Consulta: 10-09-2022]

Aquests factors condicionants del disseny de la biblioteca estan relacionats amb la situació social dels col·lectius a qui serveix, i estan íntimament lligats a la demografia i les condicions socioeconòmiques del seu entorn. També, en gran mesura, estan subjectes a les tendències que aporten les tecnologies de la informació i la comunicació en un món cada vegada més global, un món en què conviuen diversitat de societats que evolucionen a diferents velocitats, però amb el comú denominador de la seva hiperconnexió a Internet i el seu intent constant d'adaptar-se i readaptar-se a la transformació continuada que experimenten els canals i mitjans d'informació i comunicació.

La transformació dels mitjans i de l'oferta de la informació i la comunicació

Les indústries del llibre i dels continguts han trencat la cadena tradicional de producció i distribució. Abans solíem parlar del circuit del llibre des de la gestació, la producció, la distribució i la lectura. Actualment aquest circuit ha canviat. Quan observem els resultats que publica el sector del llibre, com ara l'informe *Hábitos de Lectura y Compra de Libros en España 2021*, podem afirmar que el llibre s'enfronta a un canvi radical. Tot i que la transformació de l'ecosistema de la producció de continguts i del llibre –com l'hem conegut tradicionalment– és profunda, paradoxalment passa de puntetes per moltes biblioteques del món, degut, principalment, a l'escassa oferta que el sector editorial els posa a l'abast per desenvolupar llur col·lecció en format electrònic.

Encara avui s'observa una asimetria notable entre l'oferta de mercat dels materials impresos i els electrònics, i això fa difícil seleccionar els

títols i triar quina tipologia de material podem adquirir per desenvolupar les col·leccions de les biblioteques. La decisió de quins materials s'haurien d'oferir en format electrònic recau, doncs, en els proveïdors, més que en la decisió dels bibliotecaris que els han d'adquirir. Heus aquí un dels primers reptes que afrontem els bibliotecaris a l'hora de configurar l'oferta de continguts de les biblioteques.

La complexa selecció de les col·leccions

Aquest problema sobre l'oferta esbiaixada del mercat dels continguts sovint s'escapa de l'abast de les biblioteques i entra de ple en l'aplicació de polítiques de continguts digitals europees i en aspectes relacionats amb la gestió dels drets d'autor i del model de llicències sobre els llibres electrònics. Aquests models els apliquen els proveïdors i afecten directament la missió de les biblioteques de deixar en préstec els llibres electrònics de la mateixa manera com s'han deixat i es deixen els llibres en paper.

El model de negoci que els editors i els distribuïdors ofereixen sobre l'adquisició d'obres per a la col·lecció de les biblioteques ha canviat. Hi ha una notable diferència entre el procés d'adquisició dels llibres impresos i la manera d'accedir als recursos electrònics.

Les indústries i els distribuïdors de llibres i altres materials amb contingut separen explícitament les tipologies de format tot diferenciant el procés de venda del material imprès del material electrònic. Les raons de les indústries del sector del llibre no es manifesten obertament, però possiblement estan subjectes a les seves suspicàcies sobre l'explotació indeguda dels materials. Aquestes raons provoquen també

una incertesa entre els bibliotecaris, ja que ens costa d'entendre el perquè de tot plegat.

Avui dia, en molts països del món, les biblioteques poden comprar un o diversos exemplars del títol d'un llibre imprès i tenir-ne la propietat física, pagant un cànon per compensar al tenidor dels seus drets de propietat intel·lectual quan els fan circular mitjançant el servei de préstec. Però, curiosament, aquest mateix títol pot ser que no pugui ser adquirit quan es tracta del seu format electrònic, i en el cas que s'ofereixi en el mercat i es pugui obtenir, només se'n pot pagar l'accés per un temps limitat, igual que si paguéssim la subscripció a un servei. Per tant, quan s'adquireix un títol en format electrònic s'està adquirint l'accés per un temps limitat i arribarà un dia que, si es deixa de pagar l'accés, aquest títol deixarà de formar part de la col·lecció de la biblioteca.

A més, l'oferta de títols impresos en paper i en format electrònic no és ni de bon tros idèntica. L'editor decideix quin material publica en paper i quin com a llibre electrònic. Per tant, l'oferta de mercat dels títols per configurar les col·leccions de les biblioteques és molt diferent en l'actualitat del que ha sigut durant els darrers segles, des de l'explosió de l'impremta, quan, si tenies prou diners dins el pressupost, podies comprar totes les obres que desitgessis de l'oferta del mercat. Per aquest motiu principalment cal establir urgentment una política de govern acompanyada d'una estratègia des de l'administració pública per afavorir la selecció i l'adquisició d'obres per al desenvolupament de les col·leccions de les biblioteques i la seva oferta de continguts a la ciutadania.

En aquest sentit, **els països nòrdics han sabut pal·liar aquest desavantatge de les biblioteques davant un**

mercat comercial agressiu establint polítiques públiques d'accés que han afavorit el desenvolupament i el préstec de col·leccions electròniques, així com també la difusió de les obres en general i, en especial, de les que estan escrites en llengües minoritàries. La resta de països europeus en podríem seguir l'exemple i aconseguir el doble objectiu que forma part de la missió bibliotecària: oferir una col·lecció atractiva i inspiradora per una banda i, per l'altra, donar impuls a les obres escrites en les nostres llengües oficials, com ara la catalana.

Desenvolupament de la col·lecció versus accés universal a la informació

Fins no fa gaire ens esforçàvem per definir la política de desenvolupament de la col·lecció de les nostres biblioteques perquè pensàvem en l'oferta d'una col·lecció tangible, bé física dins els murs de les biblioteques, bé accessible virtualment. Veiem que la formulació i els principis d'aquesta política són encara vigents (Pérez-Salmerón 2013):

La política de desenvolupament de la col·lecció (PDC) és el compromís de la biblioteca; és la seva declaració de principis per configurar una col·lecció coherent amb la missió i els objectius definits en la seva estratègia, tenint en compte la identificació de les necessitats de la seva comunitat d'usuaris. Aquest document esdevé essencial, és el prescriptor de l'oferta de materials de la biblioteca i ha de descriure'n la naturalesa, l'abast i els criteris de selecció davant l'adquisició dels documents, ja sigui per compra, donatiu o bescanvi. Ha de ser voluntat de la biblioteca, o del conjunt de biblioteques –sistema, xarxa, consorci o campus universitari– el fet d'adquirir o rebutjar qualsevol tipus de material i decidir si aquest s'ajusta o no a la seva política de desenvolupament.

[...] **Per aquest motiu, en la redacció de la PDC es tindrà en compte: l'audiència a qui va dirigida la col·lecció; la metodologia en el procés de selecció; les directrius, protocols o normes en les quals s'inspira;** l'oferta existent al mercat; les llengües dels documents que s'hi inclouen; els formats i canals a través dels quals s'oferirà; l'abast geogràfic, i, en aquests moments de dificultats econòmiques, també les limitacions pressupostàries a les quals s'haurà d'ajustar.²

Les tendències observades en l'entorn de la societat de la informació van més enllà de la definició d'una política per a la creació de la col·lecció i que la biblioteca hagi d'adaptar-la almenys cada cinc anys.

Localment, és necessari observar les demandes i els consums entre els usuaris mitjançant la recollida d'indicadors d'ús de la col·lecció, així com també potenciar sèries de continguts prèviament seleccionats per un comitè d'experts, amb la finalitat de contribuir a l'alfabetització de les persones amb dificultats lectores o dels col·lectius amb necessitats especials. Ara, més que mai, considerem que **les biblioteques han de ser agents actius en la consecució d'un dels objectius clau de l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides**. Per tant, les biblioteques han de continuar impulsant la seva missió com a servei d'informació bàsic de proximitat, però reforçant-la amb el disseny de programes i continguts d'ajuda a l'alfabetització de la seva comunitat d'usuaris reals i potencials.

2 Pérez-Salmerón, Glòria (2013). "Política de desenvolupament de la col·lecció: on comença i on acaba?". *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 30 (juny 2013). Vegeu: <<http://bid.ub.edu/30/perez.htm>>. DOI: <<http://dx.doi.org/10.1344/BiD2013.30.7>>. <<http://bid.ub.edu/30/perez.htm#sthash.z9NUjXXq.dpuf>> [Consulta: 10-09-2022]

La premissa és determinant: **qui no té accés a la informació no pot créixer com a individu i, per tant, no pot contribuir al desenvolupament sostenible de la seva comunitat ni de la societat en general**.

La proposta des de les biblioteques de contribuir a l'alfabetització universal és una de les línies estratègiques de la Federació Internacional d'Associacions de Bibliotecaris i Biblioteques (IFLA)³ a escala global. Les biblioteques poden adherir-se a aquesta proposta afavorint la ciutadania no únicament donant-li accés a les tecnologies i a la connexió a internet des de les biblioteques, sinó també oferint un pla de formació amb continguts especialment tractats, amb l'objectiu que totes les persones del territori sàpiguen llegir, escriure i accedir a Internet el 2030.

I per què fixem com a termini el 2030? Podem semblar ambiciosos en aquest objectiu global, però s'explica fàcilment en el mandat de l'Agenda 2030 de l'ONU titulat "**Transformar el nostre món: l'Agenda 2030** per al Desenvolupament Sostenible", signat unànimement pels 193 països que configuren l'Assemblea General de les Nacions Unides el 15 de setembre de 2015. L'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible destaca explícitament en el seu pròleg que la humanitat ha d'arribar a l'alfabetització universal el 2030. Per tant, **la perspectiva global bibliotecària és garantir l'accés a la informació, cosa que es converteix actualment en la gran preocupació de les biblioteques per encarar el futur. La raó és molt simple: les biblioteques no treballen aïllades**. En un

3 Federació Internacional d'Associacions de Bibliotecaris i Biblioteques (IFLA). Vegeu: <<http://www.ifla.org/>> [Consulta: 12-09-2022]

món hiperconnectat no hi ha fronteres físiques que delimitin quina biblioteca disposa d'una informació i des de quina altra biblioteca es pot consultar. Es pot dir que els usuaris de les biblioteques són compartits a Internet.

Tanmateix, hi ha dos aspectes que depassen la gestió bibliotecària. Un d'àmbit nacional, relacionat amb les limitacions d'un marc legal obsolet sobre la propietat intel·lectual en molts països del món, que encara és lluny de resoldre com les biblioteques poden protegir o examplar l'accés a la informació que contenen. I l'altre, d'àmbit local, de l'entorn de la biblioteca mateixa, a l'hora de proveir eficientment els seus serveis amb les eines necessàries per facilitar-ne l'accés.

Treball en xarxa camí de l'eficiència bibliotecària

El treball en xarxa contribueix a l'eficiència en els serveis bibliotecaris, i es proposa la compartició de recursos comuns accessibles des de totes les biblioteques per a tots els usuaris d'un territori.

D'una banda, cal impulsar un repositori centralitzat com a plataforma servidora de continguts, innovador en el sentit que proporcioni l'accés a tots aquests materials: d'una banda, els continguts adquirits amb diners públics i la col·lecció adquirida pel conjunt de biblioteques, i, de l'altra, que pugui recollir també els continguts locals de les biblioteques i d'altres unitats d'informació o centres de documentació existents. Dit en altres paraules, un repositori servidor de continguts amb espai per enquibir la producció del territori: tota la col·lecció nascuda digital, la col·lecció digitalitzada fruit de les col·leccions hemerogràfiques locals,

les col·leccions úniques patrimonials, altres obres digitalitzades existents i les propostes creades per les comunitats del territori.

S'entén que inclouria els fons documentals següents, que donarien accés a la globalitat del conjunt de biblioteques i els seus usuaris:

- Documentació científica, en especial les publicacions i continguts relacionats amb l'educació en línia, tenint en compte els materials d'aprenentatge d'escoles, instituts i altres institucions acadèmiques locals, amb la finalitat d'equilibrar les llengües i els continguts locals davant l'abundància i els possibles colonialismes de materials existents gratuïtament a Internet.
- Col·lecció local, produïda per autors o lectors locals i/o que parlin del territori, amb la finalitat que pugui fer-se accessible globalment. Cal tenir en compte que som responsables de l'accessibilitat des d'Internet de la col·lecció única per a una comunitat global que hi pot estar interessada.
- Col·lecció especialitzada específica per satisfer les demandes informatives dels col·lectius de l'àrea d'influència de la biblioteca (del conjunt de les biblioteques).

D'altra banda, esdevé obligatòria la construcció d'un dipòsit físic per custodiar els fons documentals de baix ús. **Els espais de les biblioteques aniran sent conquerits cada vegada més per les persones per fer activitats dins l'espai públic i a la vegada les sales de lectura aniran canviant la seva fesomia per adaptar-se als nous usos.** Tot i que la convivència de formats paper i electrònic encara es perllongarà en el temps, és recomanable preveure quina funció es donarà al fons general físic que hi ha a les prestatgeries de les biblioteques. Es tracta de la

documentació que no està digitalitzada i que molt probablement no s'arribi a digitalitzar mai.

Per optimitzar el treball en xarxa d'un conjunt de biblioteques és recomanable disposar d'un magatzem centralitzat que doni servei al conjunt tot estalviant recursos, espai i despeses, un dipòsit que permeti custodiar i gestionar el volum de la col·lecció física de fons general a mesura que les biblioteques vagin traient part de la seva col·lecció de baix ús de les sales. A més, caldrà afegir la localització al catàleg per indicar-ne la nova ubicació.

L'optimització d'un únic magatzem permetrà abaratir el manteniment d'aquesta gran col·lecció, expurgar els duplicats i conservar els exemplars en més bon estat.

Mentre anem adquirint obra en paper els anys vinents, la recomanació és que s'inverteixi en l'edició més preuada per tal d'assegurar que l'acidesa del paper sigui la menor possible, cosa que augmentarà la conservació dels exemplars, que en el futur seran objectes preciosos.

Caldria estudiar també si es poden crear aliances estratègiques amb altres institucions per compartir dipòsits i definir la política d'accés als materials custodiats en aquest espai centralitzat.

Aquesta qüestió s'ha estudiat a Catalunya i, com a solució, s'han creat serveis per custodiar els documents de baix ús. En són exemples la **Central de Préstec de la Generalitat de Catalunya (CEPSE)** per a les biblioteques públiques catalanes i el Dipòsit Cooperatiu GEP destinat a les biblioteques universitàries membres del **Consorci de Serveis Universitaris de Catalunya (CSUC)**.

Conclusió: la informació sense fronteres, el repte de la biblioteca accessible

Les oportunitats que les tecnologies de la informació i de la comunicació ens proporcionen impliquen repensar la biblioteca, optimitzar-ne els processos i dissenyar serveis en entorns de col·laboració. Això s'aconsegueix utilitzant estàndards oberts que possibilitin que els continguts de la biblioteca siguin visibles per als usuaris i també per a les màquines.

En la nova perspectiva tecnològica, les col·leccions estan hiperconnectades a les opcions que els mateixos usuaris creen, seleccionen o proposen a d'altres usuaris tot bolcant el fruit de la seva proposta informativa als mitjans socials. Els usuaris creen el seu propi perfil d'accés, i això fa que puguin optimitzar les consultes guanyant temps en la cerca i obtenint resultats pertinents.

La col·lecció ha d'inspirar, emocionar i facilitar la comprensió del coneixement. Aquesta premissa fa que en el context que vivim hi hagi nous factors que, d'una manera transversal, influeixen no sols en la cartera de continguts que es fa des de la biblioteca, sinó també en l'oferta que la comunitat d'usuaris va aportant, amb informació sobre temes d'interès, a priori individual, que es poden acabar convertint en paquets d'informació d'interès general.

En un entorn innovador, la biblioteca ha de facilitar que els continguts, no només de la col·lecció pròpia, sinó també de les biblioteques consorciades, siguin visibles als motors de cerca automàtics i es localitzin fàcilment a Internet utilitzant etiquetes automàtiques,

metadades (dades que contenen les dades de la informació), i que es puguin federar els continguts.

Els continguts sota el denominador *open data*, dades obertes en línia, contribuiran cada cop més a l'oferta de la informació en obert. Es tracta de fer un pas més enllà de l'oferta tradicional. Per aquest motiu, la biblioteca ha d'establir polítiques de cocreació de continguts per part dels usuaris, d'una banda, i gestionar el conjunt d'aquestes dades per evitar la redundància de materials i preveure'n la reutilització per estimular la innovació.

La biblioteca ha de treballar el complex entramat de paquets d'informació informàtica coneguda en el món tecnològic com a *dades massives*, *big data*. Es tracta d'un gran volum d'informació difícil de gestionar. Per aquest motiu, cal impulsar un model de repositori general, al qual es pugui accedir mitjançant la tecnologia de la computació en el núvol d'Internet, i definir les polítiques de desenvolupament i accés.

La biblioteca nacional ha de convertir-se en el líder natural del país pel que fa al treball en xarxa. Ha de ser la impulsora de la vertebració dels serveis bibliotecaris i de les eines de suport nacional, adaptant l'oferta informativa al nou model de creació, recollida, difusió i accés. Ha de ser la institució bibliotecària capdavantera, capaç d'involucrar totes les biblioteques del territori i d'establir les aliances estratègiques amb altres institucions de rellevància per aconseguir garantir i optimitzar l'accés a la informació i, en especial, a les col·leccions del territori.

Biblioteca Nacional d'Andorra, Hotel Rosaleda d'Encamp